

Рецензія

доктора історичних наук, професора, в. о. зав. кафедри історії України

Уманського державного педагогічного університету

імені Павла Тичини Кузнець Тетяни Володимирівни на дисертацію

Гончарової Ольги Віталіївни

«Повсякденне життя польської шляхти Київської губернії (1863 – 1917 рр.),

подану на здобуття освітньо-наукового ступеня доктора філософії

зі спеціальності 032 Історія та археологія

У сучасній історичній науці виділилось кілька напрямів, одним з яких є історія повсякдення, яку історики називають «людинознавчою історією». Предметом її дослідження є життєві люди, які були учасниками історичного дійства. Дослідження життєвих світів окремих людей чи соціальних груп можливе завдяки переходу від макроаналізу до мікроаналізу. І на сучасному рівні розвитку історичної науки, коли макроісторичний рівень досліджень може вважатися достатньо розпрацьованим, виявилось, що життєві різних категорій учасників історичного процесу не мають комплексного вивчення та усебічного висвітлення. А без цього знання про історичний процес не є повними. Тому звернення наукового інтересу до історії повсякдення переслідує мету формування якнайповнішого комплексу знань про минуле народу. Знана науковиця, українська історикиня Ольга Коляструк зазначає, що історія повсякденності на сучасний момент визнана як необхідний напрям історичних досліджень і набула загальної легітимізації у вітчизняній історіографії.

Актуальності дослідженням історії повсякдення додає те, що у європейській історичній практиці є значні напрацювання методології та наукового інструментарію вивчення повсякденності так як цей напрям розвитку історичної науки сформувався там у другій половині ХХ століття в процесі становлення так званої нової історії. Творче використання європейського досвіду та застосування виробленого інструментарію забезпечують звернення українських істориків до дослідження повсякдення населення українських земель у різні відтинки часу. На хвилі такого інтересу і підготовлена рецензована робота.

Дисертація Гончарової Ольги Віталіївни виконана у межах науково-дослідної теми кафедри історії України Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини «Історико-регіональні аспекти історії України» (Державний реєстраційний номер 0116U604805). Дисертація виконувалась у чітко окреслених хронологічних та географічних межах, тобто досліджувалось повсякдення польської шляхти визначеного регіону – Київської губернії.

Виходячи з розуміння повсякдення як життя в цілому, життєвих реалій, що це буденне, природне середовище, актуальне «тепер» і «тут» буття людини, що включає в себе весь спектр її особистісних виборів, здобувачка наукового ступеня вдало вибудувала структуру дисертації. У фокусі її дослідницького інтересу було правове та соціально-економічне становище польської шляхти Київської губернії, суспільно-політична та громадсько-просвітницька діяльність поляків, родинне життя та культура дозвілля представників польської національної меншини в Україні. Формування назв розділів і підрозділів є чіткими, лаконічними і науково виваженими. У чотирьох розділах дисертації, кожен з яких складається з підрозділів, за проблемно-хронологічним принципом викладено матеріал про реалії життя польської шляхти після поразки Січневого повстання 1863 р. У першому розділі, традиційно, з'ясовано стан наукової розробки проблеми, охарактеризована джерельна база роботи та викладено методологічні засади дослідження.

Визначивши метою роботи створення комплексної картини становища польської шляхти Київської губернії та аналіз впливу політичних, економічних і культурних процесів у другій половині XIX – початку XX ст. на її повсякденне життя, дисертантка послідовно реалізувала дослідницькі завдання. Чіткими є визначення об'єкта і предмета дослідження. Хронологічні межі дисертації зумовлені тематичною спрямованістю та завданнями і досить переконливо умотивовані.

Привертає увагу визначення у дисертації наукової новизни. Дисертанткою визначено, що новизна полягає у тому, що вперше здійснена спроба комплексно висвітлити історію повсякденного життя польської шляхти Київської губернії упродовж 1863 – 1917 років. Новизною відзначається дослідження участі

польської шляхти у нелегальних і легальних організаціях, у товариствах, об'єднаннях та політичних партіях, що позначилося на націєтворчій та освітньо-культурній сферах. Новим є увиразнення законодавчих змін в освітній політиці імперського уряду, що призвело до виникнення таємних шкіл та приватних жіночих пансіонів. З новими підходами досліджено сферу шлюбно-сімейних відносин та переосмислено зміни у вподобаннях щодо форм проведення вільного часу. Елементи новизни мають місце при аналізі правових заходів царської влади, що спрямовувалися на зменшення земельної власності поляків. Поглиблене розуміння ролі польської шляхти у суспільно-політичному та освітньо-культурному житті населення Київської губернії. Залучення широкої джерельної бази уможливило комплексний підхід до відтворення повсякдення польської шляхти, що мешкала в Київській губернії, та висвітлення соціальних та правових умов, що впливали на щоденність життєсвіту польської шляхти.

Реалізації мети дослідження та визначених дисертанткою завдань слугувала методологічна база, яку склали принципи історизму, об'єктивності та системності, а також загальнонаукові та спеціальні дослідницькі методи. У тексті дисертації (підрозділ 1.3) досить вдало розкрито механізм використання принципів наукового аналізу та спеціальних наукових методів пізнання історичних явищ та процесів.

У першому розділі, характеризуючи стан наукової розробки проблеми (1.1), дисертантка дещо відійшла від усталеного поділу історіографії за хронологічним принципом і здійснила її систематизацію за рівнем висвітлення життєпису польської шляхти, що є цілком прийнятним. Умовно поділивши історіографію на три групи, до першої вона віднесла загальні роботи (теоретичного та методологічного характеру) з історії повсякдення, до другої – роботи, які найповніше представляють польську шляхту на регіональному рівні, до третьої – дослідження, у яких фрагментарно представлена інформація про публічну діяльність та окремі фрагменти з приватного життя шляхти Київської губернії. Історіографічний аналіз означеної теми уможливив висновок дисертантки про те, що, попри усі напрацювання вчених, відсутнє комплексне дослідження з відповідної проблематики.

Характеризуючи джерельну базу дослідження (підрозділ 1.2), дисертантка переконливо показала, що основою джерельного комплексу дисертації є архівні документи з відповідних фондів чотирьох українських історичних архівів та двох архівних установ Республіки Польща. Виявлені та використані документи і матеріали охарактеризовані за ознакою інформаційного потенціалу.

У другому розділі дисертації охарактеризовані репресивні дії російської імперської влади до учасників та симпатиків польського Січневого повстання, які стосувалися польського приватного землеволодіння, а відтак впливали на економічне становище та рівень добробуту власників маєтків.

Третій розділ присвячено висвітленню участі польської шляхти у політичному житті, відображенню заходів уряду щодо обмеження політичного впливу поляків і зменшення їх ролі у громадсько-політичному житті в Київській губернії. Як спротив проти дискримінаційної політики імперського уряду показано процес створення громадських організацій і товариств польського населення губернії, відстежено зменшення можливості для поляків здобування освіти в державних освітніх закладах, показано появу приватних і таємних шкіл для польської молоді. Наголошується на тому, що в умовах дискримінаційної національної політики імперської влади, польська шляхта Київщини займалася благодійницькою діяльністю, хоч іноді мотиваційні чинники для цього були різними.

Четвертий розділ містить матеріал про родинне життя і культурне дозвілля польської шляхти в Київській губернії. Охарактеризовано шлюбно-родинні взаємини у польському життєсвіті, підкреслена зумовленість домашньої освіти, висвітлено особливості щоденного побуту і дозвілля польської шляхти.

Текст усіх розділів дисертації викладено за проблемно-хронологічним принципом, цитування мають посилання на джерела, структурні частини тексту закінчуються висновками, а загальні висновки здійсненого дослідження є відповіддю на поставлені дисертанткою дослідницькі завдання.

Рецензована дисертація має практичне значення. Вона є новою сторінкою соціальної історії, розширює знання історії України другої половини XIX – перших десятиліть XX ст., представлений у ній фактичний матеріал,

узагальнення і висновки здійсненого дослідження стануть у нагоді при укладенні навчальних посібників з історії України, соціально-економічної історії, нової соціальної історії, регіональної/локальної історії, сімейної історії, історії повсякдення. Уведені до наукового обігу історичні джерела доповнюють джерельну базу історії України.

Презентативною є апробація результатів дослідження. Проміжні результати дослідження доповідалися на кафедрі історії України та 36 конференціях (з яких: 18 міжнародних, 13 всеукраїнських, 5 регіональних). Основні положення дисертації викладено у 15 публікаціях, одна з яких у виданні, що індексується у наукометричній базі Scopus, 4 – у фахових виданнях категорії «Б», 1 – у зарубіжному виданні країн Організації економічного співробітництва та розвитку. Основні висновки дисертації Гончарової О. В. є одноосібними.

Загальна оцінка рецензованої дисертації є позитивною. Однак робота Гончарової О. В. викликала деякі міркування, рефлексії, зауваги, які висловимо такими застереженнями чи побажаннями:

1. У визначені наукової новизни під рубрикою «вперше» зазначається, що введення до наукового обігу значної кількості раніше не опублікованих документів, що відображають громадську та приватну сфери життя польської шляхти Київської губернії є найпершим аспектом новизни дисертації. Вважаємо, що виявлення та залучення невідомих раніше чи маловідомих джерел було не самоціллю, а складовою частиною дослідницького інструментарію, який забезпечує новизну узагальнень та висновків дисертації.

2. Обґрунтування у тексті актуальності теми дослідження вважаємо недостатнім.

3. У підрозділ 1.3 «Методологічні засади дослідження і терміни» пояснюються терміни «Київська губернія», «поміщики», «шляхта», «дворянство», а між тим ключовим терміном дисертації є «повсякдення». А зважаючи на все ще недостатню усталеність значення і розуміння «повсякденності», на деяке відмінне читання його у французькій історіографії (М. Блок і Л. Февр), англійській (Е. Томпсон) та й в українській, серед термінології у першу чергу пояснити сучасне трактування цього терміну.

4. Не викликає сумнівів структура «Списку використаних джерел та літератури». Він поділений на два сегменти: неопубліковані джерела та опубліковані. Останній включає періодичну пресу, статистичні джерела, спогади і мемуари, дисертації та автореферати дисертацій, літературу. Але чомусь до «Літератури» (позиція 385) потрапив звіт Київського римо-католицького благодійного товариства за 1908 рік. Це історичне джерело недоречно відносити до літератури.

5. У тексті дисертації мають місце технічні та статистичні огріхи, які, хоч і не применшують значення виконаного дослідження, але не мають права на існування у наукових роботах.

Та зважаючи на актуальність теми, новизну її постановки та вирішення дослідницьких завдань, обґрунтованість її положень, а також значну наукову і практичну цінність, дисертація Гончарової Ольги Віталіївни «Повсякденне життя польської шляхти Київської губернії (1863 – 1917 рр.)», представлена на здобуття освітньо-наукового ступеня доктора філософії відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» та «Порядку присудження ступеня доктора філософії» № 44 від 12 січня 2022 р. і може бути рекомендована до захисту у спеціалізованій раді зі спеціальності 032 Історія та археологія.

Рецензент:

докт. іст. наук, професор,
професор кафедри історії України
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини

Тетяна КУЗНЕЦЬ

Ректор університету

Олександр БЕЗЛЮДНИЙ